

De religieuze vorming van Norbert te Siegburg. Was er een ontmoeting met Rupert van Deutz, 1115-1118?

Norberts bekering had als eerste tastbaar gevolg gehad dat hij naar zijn aartsbisshop was gestapt om de hogere wijdingen te vragen. Eenmaal deze stap achter de rug wenste hij, zoals zovele van zijn tijdgenoten, de zekerste weg naar het eeuwige heil te kennen. Voor de twaalfde-eeuwse mens stond het buiten twijfel dat die weg uitsluitend in het kloosterleven was te vinden. Daarom verlangde Norbert een degelijke religieuze vorming te ontvangen en ging daarbij blijkbaar uiterst pragmatisch en doelbewust te werk. Hij richtte zich namelijk tot het best befaamde benedictijnenklooster van zijn streek, tot een eveneens beroemde kanunnikengemeenschap en ten slotte tot een extreem-Gregoriaans kluizenaar. Zodoende stelde hij zich op de hoogte van de drie religieuze levenswijzen die in zijn tijd bestonden. Deze contacten kunnen louter toevallig zijn geweest, maar men krijgt toch de indruk dat zij eerder systematisch werden uitgekozen, vooral wanneer men hiermee het bericht van de *Vitae Norberti* in verband brengt dat Norbert de bestaande religieuze levensvormen wilde bestuderen¹).

Dit onderzoek impliceert reeds dat Norbert zich na zijn bekering niet meer tevreden stelde met de gebruiken die hij te Xanten had leren kennen, dat hij m. a. w. reeds op zoek was naar een stevige basis voor een hervorming, niet alleen in zijn eigen levenswijze, maar zoals alras zal blijken, ook voor zijn Xantense collega's.

Beide *Vitae* vermelden vooreerst dat Norbert de benedictijnenabdij Siegburg²) bezocht, doch de *Vita A* zegt enkel dat hij daar meermaals,

¹) *Vita B*, AA. SS., dl. I juni, blz. 811C, nr. 11: "...et certa religiose vivendi caperet documenta...". Dit onderzoek naar betrouwbare bronnen plaatst de *Vita B* dus te Siegburg, terwijl de *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 673, het meer algemeen stelt: "Praeterea quorumlibet regularium et monachorum et anachoretarum et inclusorum mores et vitam diligenter inquirens, eorum exemplo ad anteriora se extendebat".

²) Rhein-Sieg-Kreis, Nordrhein Westfalen, op een honderdtal km van Xanten en een vijftigwintigtal ten zuidoosten van Keulen, op een alleenstaande rots gelegen.

zowel vóór als na zijn priesterwijding naartoe ging³), terwijl de *Vita B* slechts na de priesterwijding over Siegburg spreekt, maar de abdij en haar monniken wel veel lof toezwaait, die in de *Vita A* niet voorkomt. De abdij krijgt daar namelijk de lof groot en beroemd te zijn en Norbert ging daarheen met een tweevoudig doel: in de eerste plaats wilde hij tussen die heilige monniken de praktijken van het priesterleven aanleren en verder wilde hij daar betrouwbare documenten vinden voor het religieuze leven⁴). De *Vita A* daarentegen vermeldt niet dat Norbert te Siegburg informatie zocht over het religieuze leven.

De gegevens van de *Vita B* hoeven niet noodzakelijk verdacht voor te komen. Siegburg was inderdaad onbetwist het toenmalig religieus centrum van het aartsbisdom Keulen en genoot overal een grote faam⁵). Ook de beide doelstellingen van Norbert kunnen best de waarheid weergeven. Weliswaar had Norbert de praktijk van de priesterlijke bedieningen⁶), — bedoeld wordt waarschijnlijk vooral het celebreren van de H. Mis⁷), — evengoed of beter in het Xantense kapittel kunnen aanleren, aangezien de liturgie in een benedictijnenabdij niet dezelfde was als in een seculier kapittel, maar voor een speurtocht naar betrouwbare kloostergebruiken, alleen vermeld in de *Vita B*, was hij te Siegburg zeker aan het juiste adres. In de twaalfde-eeuwse verhoudingen dient men hierbij

³) *Vita A*, blz. 672: "Compos autem factus desiderii sui, ad Segebergense coenobium rediit et ibi in servitio Dei necnon in executione sacerdotialis officii sese per 40 dies exercuit. - Cotidianis itaque incrementis proficiens, nunc ad Segebergense monasterium, nunc ad religiosorum clericorum ecclesiam, quae Rotha dicebatur, se conferebat...".

⁴) *Vita B*, blz. 811C, nr. 11: "...et contulit se ad Siegebergense quoddam magnae ac praeclarae famae coenobium: ubi inter religiosos ac devotos in omni sanctitate monachos, et accepti sacerdotii addisceret usum, et certa religiose vivendi caperet documenta".

⁵) Zie E. WEISE, *Das Diplom Heinrichs IV. für Siegburg vom 4. Oktober 1071* (St. 2747), in *Festschrift Albert Brackmann*, Weimar, 1931, blz. 258 ("...der geistige Mittelpunkt der Kölner Diözese"). Voor de bronnen zie o. m. de *Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 303, en de *Vita Bennonis II. episcopi Osnabrugensis*, MGH., SS., 30bis, blz. 887. Evenzo b. v. in de oorkonde van 1124 van aartsbisshop Frederik I, uitg. Th.J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins...*, dl. 1, Düsseldorf, 1840, blz. 195, nr. 299: "...quę ceteris non solum mei episcopatus, verum etiam cunctis fere totius Germanię monasteriis religione et monastici ordinis districta observatione preminebat...". E. WISPLINGHOFF, *Die Benediktinerabtei Siegburg, Germania Sacra, Neue Folge*, 9, *Die Bistümer der Kirchenprovinz Köln*, dl. 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 27, wees er echter op dat deze oorkonde door de bestemming, dus te Siegburg zelf, werd opgesteld!

⁶) Deze doelstelling vindt men in beide *Vitae Norberti*, zie de noten 3 en 4.

⁷) Ten onrechte besloot O. NUSSBAUM, *Kloster, Priestermonch und Privatmesse*, Bonn, 1961, blz. 209, daaruit dat Norbert gedurende de eerste veertig dagen na zijn wijding nog geen H. Mis las. De tekst zegt eerder het tegendeel, aangezien hij zich daarin oefende.

niet in de eerste plaats te denken aan studie van de Siegburgse handschriften door Norbert, maar veeleer aan een meeleven van de dagelijkse religieuze gebruiken van de monniken⁸). Wel komt het verdacht voor dat de auteurs der *Vitae* hieraan toevoegen dat Norbert veertig dagen te Siegburg zou zijn gebleven⁹). Dit is waarschijnlijk een hagiografische gemeenplaats waarvoor de auteurs over geen enkele bron beschikten. Het lag wellicht in hun bedoeling Norbert te vergelijken met Christus, die alvorens zijn openbaar leven aan te vangen, gedurende veertig dagen zich voorbereidde door vasten en gebed in de woestijn¹⁰).

Eveneens moet de mening worden afgewezen dat Norbert in de crypte van Siegburg het voorval zou hebben meegemaakt dat een grote spin in zijn kelk viel na de consecratie¹¹). Wel is het juist dat te Siegburg een grote vroegromaanse crypte bestond¹²), maar het verhaal in de *Vitae Norberti*¹³) komt ook in vele andere *Vitae* voor en verdient geen geloof¹⁴).

⁸) Ook Rudolf van Sint-Truiden bezocht de Keulse abdijen om ter plaatse de observantie te bestuderen, zie *Rudolfi gesta abbatum Trudonensium, continuatio prima*, MGH., SS., 10, blz. 272: "...coepit religiose Coloniensis episcopii coenobia frequenter circuire, interdumque ibi et menses et dimidium annum facere...". Of Norbert als niet-benedictijn het recht kreeg het hele conventsleven mee te maken of dat hij enkel in het gastenkwartier verbleef, is niet uit te maken.

⁹) *Vita A*, blz. 672, zie noot 3; *Vita B*, blz. 811C, nr. 11: "Completo ibi diebus circiter quadraginta, rediit ad patrium solum...".

¹⁰) *Matt.* 4, 2, waarschijnlijk afhankelijk van *Exodus*, 24, 18 en 3 *Reg.* 19, 8 (quadraginta diebus et quadraginta noctibus).

¹¹) Volgens G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. 1, Tongerlo, 1928, blz. 48, en F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 43, vond dat wonder plaats te Kloosterrade; evenzo M.S.P. ERNST, *Histoire du Limbourg*, dl. 2, Luik, 1838, blz. 308-309, en P.C. BOEREN, *Sint Norbertus en Rolduc. Het spinwonder*, in *Rolduc's Jaarboek*, 1955, XXXV, blz. 83; volgens A. ALDERS, *Norbert von Xanten als rheinischer Adliger und Kanoniker an St. Viktor*, in *Festschrift ... Xanten*, Keulen, 1984, blz. 48, wellicht in de Dionysiuskapel onder de Michaëlskapel te Xanten.

¹²) Zie W. SCHORN, *Untersuchungen und Sicherungsarbeiten an der Abteikirche auf dem Michaelsberge bei Siegburg*, in *Rheinische Heimatpflege*, 1935, VII, blz. 325-328; E. WISPLINGHOFF, *Die Benediktinerabtei Siegburg*, in *Germania Sacra, Neue Folge*, 9, Berlijn, New York, 1975, blz. 5-6.

¹³) *Vita A*, blz. 672: "...in crypta quadam..."; *Vita B*, blz. 813C, nr. 18: "...in quadam crypta...". De vage plaatsaanduiding in beide *Vitae* toont aan dat de auteurs zelf het verhaal niet wisten te localiseren.

¹⁴) Zie daarover o. m. de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 33-34.

Wanneer Norbert voor het eerst de hoge, alleenstaande rots heeft beklommen waarop Siegburg was gebouwd¹⁵), kan niet worden achterhaald¹⁶). Wellicht geeft de *Vita A* de waarheid weer en bezocht hij zowel vóór als na zijn priesterwijding de beroemde abdij. Zij deed voor hem waarschijnlijk reeds dienst als retraitshuis na zijn bekering. Uit deze voorliefde voor Siegburg mag men nochtans niet besluiten dat Norbert op dat ogenblik zou hebben overwogen het kapittel van Xanten de rug toe te keren en voor zichzelf een andere levenswijze te kiezen. Integendeel, zijn hervormingspoging binnen het Xantense kapittel wijst er op dat hij vooreerst niet streefde naar een andere levensvorm, maar naar een hervorming binnen de eigen gemeenschap.

Door de opvattingen van de Siegburgse monniken kan Norbert er des te meer toe zijn aangespoord om als jong-bekeerde eerst en vooral de hogere wijdingen te vragen. Te Siegburg kende men immers het priesterschap een hoge waarde toe en men eiste voor de monniken het recht op zielzorg¹⁷). Dit was het standpunt van Rupert van Deutz die aldaar vaak verbleef¹⁸) en wiens leer wellicht bepalend was voor de mening van Ruperts gastheer, abt Kuno (1105-1126) en aldus voor de hele abdij.

Vanzelfsprekend blijft uiterste voorzichtigheid geboden bij het aanwijzen van de invloeden die Norbert kan hebben ondergaan. Ten hoogste zal men op dit vlak tot interessante hypothesen kunnen geraken, nooit tot zekerheden. Zo heeft men er wel eens op gewezen dat Norbert sterke invloed moet hebben ondergaan van het organisatorische systeem van Siegburg waarbij de *cellae* volledig afhankelijk bleven van de abt

¹⁵) E. WISPLINGHOFF, *Untersuchungen zu den älteren Urkunden des Klosters Siegburg*, in *Archiv für Diplomatik*, 1963/64, IX/X, blz. 67; A. VERBEEK, *Der salische Gründungsbau der Siegburger Abteikirche und seine Nachfolge*, in *Gedenkschrift Ernst GALL*, uitg. M. KÜHN en L. GRODECKI, Berlijn, München, 1965, blz. 35.

¹⁶) W. BORNHEIM gen. SCHILLING, *Die Familienbeziehungen des heiligen Norbert. Heribertiner und Norbertiner*, in *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*, 1978, IV, blz. 44, beweert dat dit in 1105 zou gebeurd zijn, zonder daarvoor enig bewijs te leveren. Alleen de *Vita B*, blz. 814A, nr. 19, weet te melden dat Siegburg op drie mijlen van Keulen lag: "...ad Siebergense quoddam monachorum coenobium, quod tribus a Colonia leucis distat...". Een "leuca" had niet altijd dezelfde lengte. Volgens de bewaarde bronnen zou een afstand van drie mijlen liggen tussen 6,7 en 10,5 km, aldus J.F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis lexicon minus*, Leiden, 1976, blz. 597. Zie echter noot 2.

¹⁷) J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg. Ihre Ausbreitung und ihr Reformprogramm im 12. Jahrhundert*, Bonn, 1959, blz. 266-281, vooral blz. 280-281.

¹⁸) J. SEMMLER, o. c., blz. 270-273 en 281; H. SILVESTRE, *La répartition des citations nominatives des Pères dans l'oeuvre de Rupert de Deutz*, in *Sapientiae doctrina. Mélanges Dom Hildebrand Bascour O.S.B.*, Leuven, 1980, blz. 271, noot 1, die stelt dat Rupert daar vaak verbleef vanaf eind 1114 en er woonde van april 1119 tot eind 1120.

van Siegburg. Daarom zou hij zijn eigenkerk Fürstenberg ook in 1118 aan Siegburg hebben overgedragen¹⁹⁾. Hierbij dient echter te worden opgemerkt dat het helemaal niet zo zeker is dat Fürstenberg ooit een eigenkerk van Norbert is geweest. Zoals elders werd uiteengezet wordt dit alleen in de *Vita A* beweerd²⁰⁾, maar laten de oorkonden een ander geluid horen. Wel is het juist dat Norbert, samen met zijn broer Heribert, aan de stichting Fürstenberg de uithof Eger heeft geschonken en andere heren tot schenkingen heeft aangespoord²¹⁾.

Eveneens heeft men gesteld dat de organisatie van het ordesverband vanuit Prémontré op dat van Siegburg zou zijn gekopieerd, omdat ook de premonstratenzerstichtingen vaak aan Norbert en diens volgelingen worden overgedragen. De orde zou zodoende, evenals de Siegburgse congregatie, als één geheel zijn beschouwd en dus eigenlijk slechts één convent vormen over vele kloosters verdeeld²²⁾.

Op het eerste gezicht lijken dit aanlokkelijke hypothesen, maar toch beantwoorden ze niet volledig aan de werkelijkheid. Vooreerst was Norbert nooit abt van Prémontré zoals Kuno dat te Siegburg wel was. Bovendien bestonden er vanaf de eerste stichting vanuit Prémontré, namelijk Floreffe, reeds belangrijke plaatselijke verschillen in levenswijze tussen de kloosters, bijvoorbeeld inzake zielzorg²³⁾, terwijl de levenswijze binnen een benedictijnencongregatie uiteraard overal tot in de details op identieke wijze verliep. Ook was Siegburg een Keuls eigenklooster en bestond in het Siegburgse congregatie een juridische

¹⁹⁾ Aldus St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten als Reformkanoniker und Stifter des Prämonstratenserordens*, in *Norbert von Xanten. Festschrift ... Xanten*, Keulen, 1984, blz. 166.

²⁰⁾ *Vita A*, blz. 673.

²¹⁾ Zie daarover het artikel: *Norbert doet afstand van zijn goederen. De stichting van Fürstenberg, aug.-sept. 1118*, in *Anal. Praem.*, 1995, LXXI, nr. 1-2, blz. 5-24.

²²⁾ Aldus eveneens St. WEINFURTER, *Ibidem*, blz. 166 en 170; IDEM, *Norbert von Xanten - Ordensstifter und "Eigenkirchenherr"*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, 1977, 59, blz. 66-98, en IDEM, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst. Band 10)*, Göppingen, 1989, blz. 67-100, met de bespreking daarvan onder de titel: *Norbert en de oudste organisatie van de premonstratenzerorde*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 48-53. De mening van St. Weinfurter werd overgenomen in L. HORSTKÖTTER, art. *Prämonstratenserinnen*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. 7, afl. 1, München, Zürich, 1994, kol. 146-150.

²³⁾ Zie daarover het artikel *Norbert en de stichting van Floreffe, 1121*, in *Anal. Praem.*, 1995, LXXI, afl. 1-2, blz. 25-36, en bij de behandeling van de oorkonde van 1125.

binding van bijna alle kloosters aan de Ordinarius²⁴). Het parallellisme tussen Siegburg en Prémontré op organisatorisch vlak lijkt dus niet zo opvallend.

Veeleer kan men denken aan een beïnvloeding op religieus en politiek vlak. Siegburg stond, zoals gezegd, gunstig tegenover de zielzorg, ook voor benedictijnen, misschien onder invloed van Rupert van Deutz²⁵). Op politiek vlak schijnt men te Siegburg voorstander geweest te zijn van een neutraliteitspolitiek in de investituurstrijd²⁶). Zelfs Rupert van Deutz, die in zijn Luikse tijd vurig Gregoriaans gezind was, zou te Siegburg voorzichtiger zijn geworden²⁷). Ondanks zijn ascetisch extremisme, zal een dergelijke politieke neutraliteit ook later bij Norbert duidelijk aan het licht treden, voor het eerst wanneer hij eind 1122 de graven van Cappenberg met Hendrik V zal verzoenen²⁸), maar vooral wanneer hij zijn diplomatieke rol zal vervullen tussen Lotharius III en de paus op de Rometocht van 1132-1133²⁹). Hierbij mogen we natuurlijk niet vergeten dat de verhouding tussen Kerk en Staat na de dood van Hendrik V vrij grondig was gewijzigd, hoewel ook Lotharius III nog herhaaldelijk het investituurrecht heeft opgeëist.

De voornaamste invloed echter die van Siegburg op Norbert uitstraalde, was ongetwijfeld van religieus-doctrinele aard. Tenslotte was

²⁴) Aldus J. SEMMLER, art. *Siegburger Reform*, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, dl. 9, Freiburg, 1964, kol. 740. Te noteren dat de Norbertijnse stichtingen vanuit Maagdenburg wel iets meer op het Siegburgse model gingen lijken door het feit dat zij wel van de aartsbisshop afhankelijk bleven.

²⁵) Zie noot 17.

²⁶) Abt Kuno van Siegburg verkreeg zowel pauselijke bullen als oorkonden van de geëxcommuniceerde Hendrik V, zie G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl. VII, Leipzig, 1909, blz. 191; J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg*, Bonn, 1959, blz. 258-266: *Die Haltung der Siegburger Reformkloster im Investiturstreit*; W. PETERS, *Studien zu den Beziehungen zwischen kölnischer und römischer Kirche...*, in *Archiv für Diplomatik*, 1971, XVII, blz. 204, en de volgende voetnoot. Op blz. 228 van het bovenstaand artikel legt W. Peters evenwel sterk de nadruk op de pauselijke gezindheid van Siegburg, die eveneens op Norbert invloed kan hebben gehad.

²⁷) J. SEMMLER, *o. c.*, blz. 264-265; R. KOTTJE, *Zum Anteil Kölns an den geistigen Auseinandersetzungen in der Zeit des Investiturstreites und der gregorianischen Kirchenreform*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1977, XLI, blz. 50. De bevolking was de koning gunstig gezind, daarom bleven de monniken neutraal ook al hadden zij veel pauselijke bullen ontvangen.

²⁸) Daarover H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barabarassakopf*, Keulen, Graz, 1959, blz. 69-77.

²⁹) W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisshop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 517-608.

het voor zijn zelfheiliging dat hij naar de abdij was gegaan en het onderzoek naar de meest veilige levensvorm was slechts middel daartoe. Voorzeker onderging Norbert hier de invloed van enkele grote persoonlijkheden, in de eerste plaats van de abt, Kuno I (1105-1126)³⁰), die de eigenlijke stichter was van het Siegburgse ordesverband. Hij stamde uit de ministerialenfamilie van Raitenbuch te Regensburg³¹) en was dus evenals zijn vriend³²) aartsbisschop Frederik I van Beierse afkomst³³) en evenals Norbert waarschijnlijk van lagere adel. Dit was voor deze laatste wellicht een reden te meer om zich daar thuis te voelen³⁴). Vóór zijn abtswijding was Kuno scholaster geweest en hij beschikte dus over een degelijke theologische kennis. Als abt van Siegburg stond hij bekend als een minzaam gastheer die zijn abdij openstelde voor alle hervormingsgezinden en die ook de begaafde exegeet Rupert van Deutz tot schrijven aanspoorde. Van Kuno zelf bleven geen geschriften bewaard en gezien zijn bekendheid mag men ook aannemen dat hij niet heeft geschreven en zich daartoe niet geroepen voelde. Behalve de hoge lof die hem in alle bronnen te beurt valt voor zijn strenge regeltrouw, blijven zijn opvattingen dan ook in het duister. Zijn levenstaak bestond in het tot bloei brengen van zijn abdij, die omstreeks 1120 tot 120 monniken aangroeide³⁵),

³⁰) Vita A, blz. 671: "...monasterio Segebergensi et sanctae conversationis abbati Cononi familiarem se reddidit, cuius doctrinis et institutionibus optimis in timore et amore Domini profecit"; enigszins anders in de Vita B, blz. 809E, nr. 8: "...in abbatia Siebergensi, cum bonae memoriae Conone abbate, qui tunc praeerat monasterio, mirandae sanctitatis viro, commorans, et Scripturas divinas memoria colligens, exspectabat...".

³¹) J. SEMMLER, o. c., blz. 46; L. WEINRICH, art. *Konrad (Kuno) I.*, in *Neue Deutsche Biographie*, dl. 12, Berlijn, 1980, blz. 523. Zie over Kuno eveneens E. WEISE, *Die Siegburger Gründungsurkunden und die Territorialpolitik Erzbischof Annos II.*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1953, XXXIII, blz. 167-168; W. BEINERT, *Die Kirche Gottes Heil in der Welt*, Münster, 1973, blz. 18-19; E. WISPLINGHOFF, *Die benediktinerabtei Siegburg, Germania Sacra. Neue Folge*, 9, *Das Erzbistum Köln*, 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 64, 157-158 en 202.

³²) Aldus E. WEISE, *Die Siegburger Gründungsurkunden...*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1958, XXXIII, blz. 167, en vele volgende auteurs.

³³) Frederik I stamde uit het grafelijk huis van Schwarzenburg, zie o. m. E. WEISE, *Die Siegburger Gründungsurkunden...*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1958, XXXIII, blz. 167.

³⁴) E. WISPLINGHOFF, *Die Benediktinerabtei Siegburg, Germania Sacra*, dl. 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 61; E. WISPLINGHOFF en H. HAACKE, *Siegburg*, in H. HAACKE, *Die Benediktiner in Nordrhein-Westfalen*, St. Ottilien, 1980, blz. 536: "Siegburg blieb eine Domäne des niederen Adels".

³⁵) E. WEISE, *Die Siegburger Gründungsurkunden...*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1958, XXXIII, blz. 167; J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg. Ihre Ausbreitung und ihr Reformprogramm im 11. und 12. Jahrhundert*, Bonn, 1959, blz. 47; A. VERBEEK, *Der salische Gründungsbau der Siegburger Abteikirche und seine*

en het stichten van zeven afhankelijke priorijen, waaronder als meest noordelijke, Fürstenberg, omstreeks augustus-september 1118³⁶⁾, maar ook werkte hij met aartsbisschop Frederik I samen bij de stichting van een vrouwenklooster, Rolandswerth, op een eiland in de Rijn³⁷⁾. Hieruit, en uit het bestaan van kleinere vrouwenkloosters bij Siegburg en andere kloosters van die groep, mag men besluiten dat Kuno ook de vrouwen in zijn kloostervisie wilde betrekken³⁸⁾, zoals later ook Norbert zal doen.

Wellicht heeft Norbert Kuno reeds zeer vroeg leren kennen. Tussen Xanten en Siegburg bestond immers een gebedsverbroedering³⁹⁾ en wanneer Norbert kapelaan van Frederik I was geworden⁴⁰⁾, kan hij niet alleen zijn aartsbisschop op diens reizen naar Siegburg hebben vergezeld⁴¹⁾, maar eventueel ook boodschappen en opdrachten hebben overgebracht. Het scriptorium van Siegburg heeft immers onder Kuno's abbatiaat voor de aartsbisschop de meeste oorkonden geschreven⁴²⁾. Het is zelfs mogelijk dat abt Kuno, samen met Norbert⁴³⁾, aan de Rometocht van 1110-1111 zou hebben deelgenomen om een bekrachtiging voor de priorij Remagen aan Paschalis II te vragen, maar dit bericht over Kuno

Nachfolge, in *Gedenkschrift Ernst GALL*, uitg. M. KÜHN en L. GRODECKI, Berlijn, 1965, blz. 34; E. WISPLINGHOFF, *Beiträge zur Wirtschafts- und Besitzgeschichte der Benediktinerabtei Siegburg*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1969, XXXIII, blz. 81; E. WISPLINGHOFF, *Die Benediktinerabtei Siegburg, Germania sacra*, dl. 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 22; E. WISPLINGHOFF en H. HAACKE, *Siegburg*, in H. HAACKE, *Die Benediktiner in Nordrhein-Westfalen*, St. Ottilien, 1980, blz. 537.

³⁶⁾ Zie over deze nieuwe datering het artikel: *Norbert doet afstand van zijn goederen. De stichting van Fürstenberg*, in *Anal. Praem.*, 1995, LXXXV, nr. 1-2, blz. 5-24.

³⁷⁾ *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, dl. I, uitg. Th.J. LACOMBLET, Düsseldorf, 1840, blz. 197, nr. 301 (1126, 1 augustus).

³⁸⁾ J. SEMMLER, o. c., blz. 337-339: *Die Frauenkonvente Siegburger Observanz*.

³⁹⁾ *Das älteste Totenbuch des Stiftes Xanten*, uitg. F.W. OEDIGER, Kevelaar, 1958, blz. XII. Later zullen de monniken van Siegburg collectief vermeld worden in het necrologium van Floreffe, uitg. J. BARBIER, *Necrologium abbatae Floreffensis*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 1876, XIII, blz. 319.

⁴⁰⁾ Daarover het artikel: *Norbert als kapelaan van Frederik I van Keulen, 1112*, in *Anal. Praem.*, 1992, LXVIII, nr. 3-4, blz. 185-195.

⁴¹⁾ Frederik I van Keulen was Siegburg bijzonder goed gezind. Hij verleende aan dit klooster dertien oorkonden, d. w. z. 20% van het totaal, zie E. WISPLINGHOFF, *Friedrich I., Erzbischof von Köln (1100-1131)*, onuitgegeven diss. Bonn, 1951, blz. 57, noot 1.

⁴²⁾ Dit gebeurde tussen 1116 en 1126 volgens W. PETERS, *Studien zu den Beziehungen zwischen kölnischer und römischer Kirche...*, in *Archiv für Diplomatik*, 1971, XVII, blz. 204. Siegburg kreeg in die tijdspanne niet minder dan negen oorkonden, waarvan zeven in de abdij zelf werden opgesteld.

⁴³⁾ De deelname van Norbert aan de Rometocht van 1110-1111 is evenmin duidelijk bewezen, hoewel vrij algemeen aanvaard, zie daarover een artikel dat binnenkort in *Anal. Praem.* zal verschijnen.

stamt slechts uit een vervalste oorkonde⁴⁴). Naar alle waarschijnlijkheid kon Norbert zich dus na zijn bekering in alle vertrouwen tot Kuno wenden en was hij vooraf verzekerd van een goede ontvangst.

Behalve abt Kuno I zou Norbert te Siegburg ook nog Rupert van Deutz hebben ontmoet. Volgens recente studies zou Rupert vanaf eind 1114 af en toe te Siegburg hebben verbleven⁴⁵). Hij zou definitief uit Saint-Laurent te Luik zijn vertrokken na de dood van abt Berengarius, die stierf op 16 november 1116⁴⁶), terwijl diens opvolger op zondag, 19 november 1116, tot abt werd gewijd⁴⁷). Rupert zou dus van december 1116 tot juli 1117 te Siegburg hebben verbleven en de ontmoeting met Norbert zou in die periode hebben plaatsgevonden⁴⁸).

Doch nemen we vooreerst de tekst ter hand waarin Rupert zich beklagt over één van zijn tegenstanders, die door alle auteurs tot op heden met Norbert werd geïdentificeerd. In zijn *In Regulam S. Benedicti*⁴⁹), een werk dat hij in 1125-1126 schreef en opdroeg aan abt Kuno⁵⁰), dus blijkbaar

⁴⁴) Namelijk de vervalste oorkonde van Frederik I voor Siegburg van 1117, *Urkunden und Quellen zur Geschichte von Stadt und Abtei Siegburg*, uitg. E. WISPLINGHOFF, dl. I, Siegburg, 1964, blz. 61, nr. 30. Zie E. WISPLINGHOFF, *Die benediktinerabtei Siegburg, Germania Sacra. Neue Folge*, 9. *Das Erzbistum Köln*, 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 157; W. PETERS, *Studien zu den Beziehungen zwischen kölnischer und römischer Kirche...*, in *Archiv für Diplomatik*, 1971, XVII, blz. 228, aanvaardt dit bericht als waar. Evenzo J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg*, Bonn, 1959, blz. 261.

⁴⁵) H. SILVESTRE, *Que nous apprend Renier de Saint-Laurent sur Rupert de Deutz? in Sacris Erudiri*, 1982, XXV, blz. 50.

⁴⁶) Hij komt nog voor in de oorkonde van Godfried I van Leuven van 1116, *Recueil des chartes de l'abbaye de Gembloux*, uitg. C.-G. ROLAND, Gemblours, 1921, blz. 52: "...abbatibus Berengero, Stephano, Anselmo". Zie H. SILVESTRE, *La tradition manuscrite des oeuvres de Rupert de Deutz*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 340; M. DE WAHA, *Note sur la mort de Bérenger de Saint-Laurent, la charte de Mont-Saint-Guibert et la Carta de villicatione de Gembloux*, in *Le Moyen Âge*, 1981, XCVII, blz. 57-69. Instemmend met dit laatste artikel ook H. SILVESTRE, *Que nous apprend Renier...*, in *Sacris erudiri*, 1982, XXV, blz. 87, noot 42.

⁴⁷) H. SILVESTRE, *La tradition...*, blz. 347; IDEM, *Que nous apprend...*, blz. 87, noot 42.

⁴⁸) H. SILVESTRE, *La tradition...*, blz. 347-348.

⁴⁹) Zie P.L., 170, kol. 490A-492C.

⁵⁰) M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 28 (1125-1126, waarschijnlijk beëindigd in 1126); H. GRUNDMANN, *Zwei Briefe des Kanonikers Meingoz von St. Martin an Abt Rupert von Deutz (nach 1124-Anfang 1128)*, in *Deutsches Archiv*, 1965, XXI, Heft 1, blz. 268 en 275 (1125/1126); H. SILVESTRE, *Les citations...*, blz. 291; IDEM, *À propos de la lettre d'Anselme de Laon à Héribrand de St. Laurent*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 1961, XXVIII, blz. 18 (vers 1127); blz. 20 (vers 1127-1128); J. GRIBOMONT en E. de SOLMS, in *Sources chrétiennes*, nr. 131, Parijs, 1967, blz. 33 (après 1126); J. VAN ENGEN, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, (1983), geeft op blz. XIX als datum 1125. M.L. ARDUINI, *Contributo alla biografia di Ruperto di Deutz*, in *Studi medievali*, 1975, XVI, blz. 566: (1125-26);

nog vóór diens verkiezing tot bisschop van Regensburg op 16 mei 1126⁵¹⁾ verhaalt Rupert over een man, die aan Kuno wel bekend was, van goede levenswandel, maar slechts pas bekeerd, die een goede faam genoot, doch wiens opvattingen van twijfelachtig allooi waren, die reeds prelaat en prediker was, maar vrijwel nooit onderdaan noch leerling was geweest. Deze man had hem vriendelijk één van zijn werken gevraagd, zagezegd uit studieijver. Rupert had dan zijn *De divinis officiis*⁵²⁾ geleend⁵³⁾. De man had het meegenomen en gelezen en na vele dagen terugbezorgd zonder een woord commentaar aan Rupert te geven of om uitleg te vragen. Na langere tijd echter hoorde Rupert van vele zijden geruchten en van afgelegen streken werden confraters naar hem toegezonden om hem te ondervragen of het waar was wat die man wijd en zijd over hem rondvertelde, dat Rupert namelijk zou beweerd en geschreven hebben dat de H. Geest uit de maagd Maria was geboren. Daarop ging Rupert op zoek naar de bron van die geruchten en vond ten slotte met de hulp van enkele van zijn confraters, dat de genoemde man⁵⁴⁾ die valse beschuldiging had uitgebracht. Uit het hem geleende boek had hij dit verkeerd geïnterpreteerd bij het lezen over het officie

EADEM, *Neue Studien über Rupert von Deutz. Sieben Beiträge*, in *Siegburger Studien*, XVII, Siegburg, 1985, blz. 172: (1124-25); EADEM, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der "Status christianitatis" seiner Zeit*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 499 (1125).

⁵¹⁾ H. SILVESTRE, *Les citations...*, blz. 288, noot 23.

⁵²⁾ Datum van opstellen volgens G.G. BISCHOFF, *The eucharistic controversy between Rupert of Deutz and his anonymous adversary...*, Princeton, 1965, blz. 273 (1111-12); H. HAACKE, uitg. CCCM., VII, Turnhout, 1967, blz. IX (1111); M.L. ARDUINI, *Contributo alla biografia di Ruperto di Deutz*, in *Studi medievali*, 1975, XVI, blz. 562 (tussen 1109 en 1111); EADEM, *Non fabula sed res. Dichtung und dramatische Gestalt in den Carmina Ruperts von Deutz*, Rome, 1985, blz. 177 (tussen 1108 en 1111); EADEM, *Neue Studien über Rupert von Deutz*, Siegburg, 1985, blz. 171: 1108-1111 (1126); H. SILVESTRE, *À propos de la lettre d'Anselme de Laon...*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 1961, XXVIII, blz. 17 (1111-1112); IDEM, *La date de naissance de Rupert et la date de son départ pour Siegbourg*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 346 (1111/1112); IDEM, *Que nous apprend Renier de Saint-Laurent sur Rupert de Deutz?*, in *Sacris erudiri*, 1982, XXV, blz. 50 (1110-1111); IDEM, *Le "plus grand miracle" de Jésus*, in *Analecta Bollandiana*, 1982, C, blz. 5 (1111-1112); IDEM, *Le jour et l'heure de la Nativité et de la Résurrection pour Rupert de Deutz*, in *Pascua Mediaevalia. Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet*, Leuven, 1983, blz. 624 (publié à la fin de 1111 ou en 1112); J. VAN ENGEN, *Rupert of Deutz and William of Saint-Thierry*, in *Revue bénédictine*, 1983, XCIII, blz. 328 en 329 (came out in 1112).

⁵³⁾ Dat Rupert uit behoefte aan erkenning en aanmoediging meermaals boeken uitleende, blijkt uit het artikel van H. GRUNDMANN, *Zwei Briefe des Kanonikers Meingoz von St. Martin an Abt Rupert von Deutz (nach 1124 - Anfang 1128)*, in *Deutsches Archiv*, 1965, XXI, blz. 264-276, zie blz. 271.

⁵⁴⁾ Een omschrijving om de naam niet te moeten noemen.

van de vierde Adventszondag. Daar had Rupert geschreven: "Iemand kan zich de vraag stellen hoe het Woord een lichaam aannam, hoe de hoogste en levenwekkende Geest in de schoot van een maagd en moeder leven ontvangt, hoe Degene, die geen begin heeft, bestaan ontving en ontvangen wordt"⁵⁵). Hij vermoedt echter dat die man⁵⁶) heeft willen schandaal verwekken en hem ten gronde richten. Hij had het boek ketters verklaard en te verbranden en dat nog wel te midden van de onbekwamen en ongeletterden die hem volgden en naar hem luisterden. En zoals het vaak gaat, zulke mensen tonen meer hartstocht dan geletterden wanneer het gaat om goddelijke en diepzinnige problemen. Vol haat tegen het boek, eisten zij het op en haastten zich het te verbranden.

Rupert beschuldigt dan zijn tegenstander vooreerst van onbekwaamheid, omdat hij niet wist dat de aangehaalde tekst een citaat uit Gregorius de Grote was, en ook van afgunst en ambitie omdat hij niet eerst zijn opmerkingen met de auteur had besproken. Hij bekent echter zelf enigszins schuld te hebben omdat hij niet vermeldde dat hij een citaat uit de H. Gregorius gebruikte. Deze zogenaamde schuldbekentenis kleedt Rupert echter in met een bijbelcitaat dat bepaald sarcastisch klinkt. "In het boek *Exodus*", zo zegt hij, "staat geschreven dat degene die een put graaft en die niet afdekt, zodat een os of ezel daarin valt, de prijs van die lastdieren zal moeten betalen, het dode dier echter zal hem toebehoren"⁵⁷). Indien hij zijn bron uitdrukkelijk had geciteerd, was de put afgedekt geweest; nu is er iemand ingevallen die bijna een godslastering heeft uitgesproken. Hij heeft namelijk de H. Gregorius tot ketter verklaard en bijna ontkend dat het Woord Gods, geest zou zijn. Dat heeft hij gedaan omdat hij te weinig liefde had en een verborgen haat tegen mij koesterde, waardoor het oog van zijn hart verduisterd werd⁵⁸) en hij niet inzag dat God geest is en geen lichaam⁵⁹).

Rupert drijft zijn sarcasme nog verder door te zeggen dat hetgeen in de put viel niet dood was, want degene over wie hij spreekt⁶⁰) heeft zich

⁵⁵) Zie de bedoelde tekst in het *Liber de divinis officiis*, uitg. R. HAACKE, in *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, dl. 7, Turnhout, 1967, blz. 77, r. 599-602: "Investigare enim quis potest, quomodo incorporatur Verbum, quomodo summus et vivificator Spiritus intra uterum Virginis matris animatur, quomodo is, qui initium non habet, et exstitit et concipitur?"

⁵⁶) Nogmaals een duidelijke weigering diens naam te noemen.

⁵⁷) *Exodus*, 21, 33-34; *P.L.*, 170, kol. 491A.

⁵⁸) Zinspeling op *Matt.*, 6, 22.

⁵⁹) *P.L.*, 170, kol. 491B.

⁶⁰) Voor de derde maal een vage uitdrukking om zijn tegenstander niet te moeten noemen.

gebeterd. Toen hem het citaat van een zo groot doctor werd getoond, heeft hij snel, hoewel verlegen, zijn woorden teruggetrokken. Zo niet zou hij volgens het Schriftwoord, Ruperts eigendom geworden zijn. Want Rupert wilde hem inderdaad als zijn eigendom voor het gerecht opeisen en aan de Kerk zijn veroordeling vragen, zoals hij reeds begonnen was te doen⁶¹).

Verder verklaart Rupert niet te weten waarmee hij zijn tegenstander zou hebben beledigd⁶²), tenzij dan dat het niet helemaal naar zijn zin was en het hem ook niet voorzichtig toescheen dat een jonge man die pas uit het wereldlijk leven was bekeerd en plots het priesterschap had gevraagd reeds de taak van openbaar prediker aanvatte. Diezelfde man beweerde, naar het schijnt, dat hij van de paus elf bisdommen had toegewezen gekregen om die door zijn prediking te verzorgen. "Ik moet toegeven", zo zegt Rupert, "dat het mij en de meeste nog wijzere mannen dan ik, toeschijnt dat die man, gezien zijn leeftijd en zijn recente bekering, beter de normale gang van zaken had gevolgd, die voor iedereen het best past, namelijk niet eerder overste te willen zijn dan onderdaan, maar eerst onderdaan en dan pas overste".

Deze vrij lange tekst van Rupert wordt, voor zover bekend, door alle geleerden op Norbert toegepast⁶³) en inderdaad zal men moeten toegeven dat de beschrijving van Ruperts tegenstander grotendeels op Norbert past. Vooral dan dat Ruperts tegenstander zich onlangs had bekeerd, plots om het priesterschap had gevraagd en daarna in het publiek was beginnen prediken, schijnt wonderwel op Norberts lotgevallen toepasselijk.

Toch schijnen de woorden van Rupert ook enkele bijzonderheden te bevatten die minder op Norberts maat gesneden zijn en om enige uitleg vragen. Het blijft verwonderlijk dat deze elementen nooit naar voren zijn gehaald, al was het maar om uit te leggen hoe ze toch op Norbert kunnen worden toegepast.

⁶¹) *P.L.*, 170, kol. 492A.

⁶²) *P.L.*, 170, kol. 492B.

⁶³) Zie o. m. Ph. JAFFE, in *MGH.*, SS., 12, Hannover, 1856, blz. 626, noot 22: "Norbertum his verbis significari, vitam eius, quae editur infra, legenti patebit"; A. HAUCK, *Kirchengeschichte Deutschlands*, dl. 4, Leipzig, 1925, blz. 440, noot 6: "Norbert ist nicht genannt; aber nur er kann gemeint sein". G.G. BISCHOFF, *The eucharistic controversy between Rupert of Deutz and his anonymous adversary...*, Princeton, 1965, blz. 10: "Rupert's anonymous opponent in the relatively minor argument concerning the incarnation had already been identified by Mabillon, whose findings were conclusively confirmed by Dom Berlière in 1890. The adversary was none other than Norbert of Xanten...".

Vooreerst stipt Rupert tweemaal aan dat zijn tegenstander een *praelatus* is en wel een die vrijwel nooit onderdaan is geweest⁶⁴). Men ziet niet goed in hoe iemand aan Norbert vóór zijn stichting in 1120 die titel kan toekennen, en zelfs niet daarna, want hij heeft nooit die titel, noch die van abt van Prémontré gedragen. Pas vanaf juni-juli 1126, dus blijkbaar pas na het opstellen van het *In regulam* kon hij terecht aldus worden aangeduid, toen hij aartsbisschop was geworden. Kon hij als kapelaan van Frederik I van Keulen *praelatus* worden genoemd? Zelfs een kapelaan van de keizer kon ten hoogste als kandidaat-bisschop en dus als kandidaat-prelaat gelden. Doch Rupert noemt de ontlener van zijn boekje reeds prelaat⁶⁵). Hoe kon deze titel op Norbert worden toegepast toen hij, als pas-gewijde priester, te Siegburg verbleef tussen 1115 en 1118? In het Xantense kapittel kan Norbert desnoods een of andere functie hebben uitgeoefend⁶⁶), hoewel daarover niets bekend bleef, maar dat kan moeilijk een hoog ambt zijn geweest aangezien de herinnering daaraan niet bewaard bleef en bovendien omdat de hoge ambten in een belangrijk kapittel als Xanten aan priesters voorbehouden waren.

Om de titel *praelatus* op Norbert te kunnen toepassen tussen 1115 en 1118, zou Rupert hem moeten hebben gebruikt in de oneigenlijke zin van leider van een groep volgelingen, zoals de ontlener van zijn boek verder inderdaad wordt beschreven⁶⁷). Het is blijkbaar niet mogelijk dat Rupert bij het gebruik van het woord *praelatus* reeds aan de latere functie van Norbert als aartsbisschop dacht, want zijn *In regulam* werd opgedragen aan abt Kuno van Siegburg⁶⁸), die pas op 16 mei 1126 tot bisschop van Regensburg werd verkozen, terwijl Norbert pas in juni-juli 1126 aartsbisschop

⁶⁴) *P.L.*, 170, kol. 490A en 492B.

⁶⁵) *P.L.*, 170, kol. 490A; uitg. H. SILVESTRE, *La répartition des citations nominatives des Pères dans l'oeuvre de Rupert de Deutz*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, n° spécial 1, Leuven, 1980, blz. 291.

⁶⁶) De hoogste ambten in een kapittel konden wel eens met het woord "praelatus" worden aangeduid, zie C. DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, dl. 5, Parijs, 1845, blz. 401.

⁶⁷) *P.L.*, 170, kol. 490C: "...et hoc in medio imperitorum, multorum quoque omnino litteras ignorantium, qui sequebantur et audiebant illum...".

⁶⁸) Hij wordt weliswaar niet uitdrukkelijk abt genoemd, maar Rupert spreekt wel over hun gemeenschappelijke monastieke professie, zie *P.L.*, 170, kol. 478: "...nostrae, id est monachicae professionis". Het onderwerp zelf van Ruperts geschrift, de regel van Benedictus, zal allicht meer Kuno's belangstelling hebben gewekt als abt van Siegburg dan als bisschop van Regensburg.

werd⁶⁹). Bij het opstellen van dit werk was Norbert nog geen aartsbischof. Zelfs indien men het *In regulam* in de tweede helft van 1126 zou plaatsen, blijft de moeilijkheid dat het verhaal omtrent het lezen van het *De divinis officiis*, dan bezwaarlijk tussen 1115 en 1118 te Siegburg kan worden gesitueerd. Het gebruik van de term *praelatus* blijft dus een groot vraagteken.

In de tweede plaats wordt het duidelijk dat Rupert onder geen beding zijn tegenstander met name wil noemen. Driemaal gebruikt hij een gezochte uitdrukking om diens naam te kunnen weglaten⁷⁰). Dit schijnt een vaste gewoonte van Rupert te zijn, hoewel hij toch andere tegenstanders, zoals Anselm van Laon en Willem van Champeaux veel duidelijker beschrijft met hun functies van magister en bisschop⁷¹). Als redenen voor deze voorzichtigheid kan men als hypothese stellen dat de bedoelde prelaat ofwel op Rupert wraak kon nemen, ofwel zo hooggeplaatst was dat Rupert zijn naam niet durfde noemen. Doch waarom kon Rupert Norbert niet bij name noemen of hem in begin 1126 identificeren als de stichter van een nieuwe levenswijze? Ook in de proloog van een ander werk, *Super Mattheum*, of *De gloria et honore Filii hominis super Mattheum*⁷²), richt Rupert zich tot Kuno en spreekt zoals in zijn *In regulam*..., over degene "die Kuno goed kent"⁷³). Rupert had nochtans geen enkele reden om Norbert te vrezen, aangezien deze laatste sedert eind 1118 in Frankrijk verbleef en geen enkele macht bezat om Ruperts leerstellingen te veroordelen.

Uit de context wordt het bovendien duidelijk dat Rupert zich keert tegen degenen die zochten wraak op hem te nemen ter wille van zijn stellingen over Gods wil, nl. het dispuut of en in hoeverre God ook het

⁶⁹) Enkel H. SILVESTRE, *À propos de la lettre d'Anselme de Laon à Héribrand de St. Laurent*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 1961, XXVIII, blz. 18, dateert het werk ca. 1127.

⁷⁰) Zie de noten 54, 56, 60, en 73; *P.L.*, 170, kol. 490AC: "Unus ille, quem nosti...; ...illum esse quem dixi..."

⁷¹) *In regulam*..., *P.L.*, 170, kol. 482A, C en D.

⁷²) Uitg. R. HAACKE, in *Corpus Christianorum. Continuatio Medievals*, 29, Turnhout, 1979, blz. 3.

⁷³) Uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, 29, Turnhout, 1979, blz. 3: "Poteram ego iam hoc in capite sermonis illi, quem bene nosti, respondere iuxta quod meruit: qui quoniam non simplici oculo legit, ambulavit in tenebris et ita offendit, ut semetipsum non solum inviduum, verum etiam demonstravit satis imperitum". Noteren we hierbij, doch enkel als waarschuwing voor de lezer, dat F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 45, stelt dat het *In regulam* werd opgedragen aan "Conon, évêque de Préneste"!

kwaad kan willen of toelaten⁷⁴). Bedoeld zijn hier de magisters van Laon en hun aanhangers te Luik. Heel het eerste boek van zijn *In regulam...* behandelt Ruperts theologische disputen met diezelfde groep tegenstanders. Daaruit haalt hij dan één specifiek voorbeeld dat de hele groep moet typeren volgens het tweemaal uitdrukkelijk aangehaalde Virgiliaans adagium: *ab uno disce omnes*⁷⁵). De ontlener van zijn boekje *De divinis officiis* is dus, volgens Rupert, één van de afgunstigen uit die groep die op wraak belust, zijn werk wilde inzien, niet uit belangstelling, maar om daarin vermeende ketterijen op te sporen⁷⁶). Verderop in zijn derde boek *Super Mattheum* valt Rupert nogmaals uit tegen zijn *aemulus*, die met hem spot en zijn werk alleen leest om hem hinderlagen te spannen. Hier blijkt uit de context dat deze concurrent hem verweet onvoldoende bedreven zijn in de heidense filosofie⁷⁷).

Dit alles past slecht op Norbert, die, voor zover bekend, vóór eind 1119 geen enkel contact had met de school van Laon, noch met haar volgelingen te Luik. Theologische discussies heeft hij blijkbaar nooit gevoerd. Het is best denkbaar dat Norbert, op zijn zoektocht naar authentieke godsdienstigheid, een degelijk werk over de liturgie heeft willen lezen, doch dat hij vlak na zijn bekering en priesterwijding de bedoeling zou hebben gehad ketterijen op te sporen, is minder waarschijnlijk. Uiteraard moet men hier echter kritisch staan tegenover het verwijt van Rupert en terdege rekening houden met diens wantrouwen, misschien mag men zelfs spreken over een achtervolgingscomplex⁷⁸).

⁷⁴) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 492C: "...in vindictam supradicti opprobrii, quod per me injectum sibi quaerebantur in illa controversia de voluntate Dei". Evenzo reeds kol. 483AB: "Qualiter vindictam quaesierunt, quali ultione semetipsos in me consolari desideraverint, postmodum dicam". Ook de context van het werk *Super Mattheum* spreekt over de *velen* die Ruperts werk lazen om hem aan te vallen en gaat pas daarna over op één persoon, zie de uitg. H. HAACKE, in *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, XXIX, Turnhout, 1979, blz. 3: "Adde (quod ipse nosti, quod audisti et vidisti) quia scripta mea sic **plerique** legunt, ut insidientur mihi. Unde et contigit **eis** illud quod hic idem Filius hominis glorificandus et honorandus dixit: *Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosus erit*. Poteram ego iam hoc in capite sermonis **illi**, quem bene nosti, respondere iuxta quod **meruit**: ...".

⁷⁵) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 490A en 492C.

⁷⁶) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 490B: "...quasi pro studio legendi..." Deze uitdrukking insinueert duidelijk de heimelijke bedoeling die van tevoren aanwezig was.

⁷⁷) Uitg. H. HAACKE, CCCM., XXIX, Turnhout, 1979, blz. 72: "Quid igitur, o aemule, subsannas? Quid obrectator me laceras? ... Subsanna quantum vis, licet scripta mea non nisi insidiando legere velis, et si libet etiam illud dic: *Quomodo hic litteras scit cum non didicerit?*"

⁷⁸) Aldus ook M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 19, noot 18 (mania di persecuzione). Anderzijds was Rupert toch ook

De ontlener van Ruperts boekje over de liturgie had wijd en zijd rondverteld dat daarin een ketterij te vinden was, zodat Rupert uit buitenlandse steden geleerde confraters moest ontvangen die hem kwamen ondervragen of het juist was wat ze hadden horen vertellen⁷⁹). Doch voor zover we weten heeft Norbert tussen 1115 en 1118 de Rijnstreek niet verlaten. Het “wijd en zijd” van Rupert zou dus ten minste een ernstige overdrijving zijn. Norbert heeft zeker gepredikt gedurende die jaren, want hij moest zich daarvoor te Fritzlar verantwoorden op 28 juli 1118, maar in het buitenland heeft hij blijkbaar niet verbleven. Te noteren is in dit verband dat Rupert eveneens over buitenlandse steden spreekt wanneer hij zijn reis naar Laon⁸⁰) en Châlons-sur-Marne⁸¹) verhaalt⁸²). Wellicht bedoelde hij ook hier dus dezelfde Noordfranse steden.

Ruperts tegenstander wordt verder beschreven als een volkspredikant die door een grote groep volgelingen werd begeleid, waarvan velen ongeletterd waren⁸³). Maar al te graag zou men deze beschrijving op Norbert toepassen, doch men zal er wel terdege moeten rekening mee houden dat Rupert dan de enige bron is om Norberts activiteit gedurende de jaren 1115-1118 op die wijze te beschrijven. Geen enkele gezel van Norbert wordt in die tijd vermeld. De *Vitae Norberti* verhalen uiteraard wel Norberts succesvolle prediking, maar een groot gevolg van gelijkgezinden wordt hem nergens toegeschreven, noch in het Rijnland, noch bij gelegenheid van zijn latere prediktochten in Noord-Frankrijk en het huidige België.

Na zijn sarcastische uitweiding over de os of de ezel die in de onbedekte put was gevallen, meldt Rupert ten slotte dat zijn slachtoffer niet

erg vechtlustig. Dat wordt o. m. aangetoond door zijn reis naar Frankrijk in juli 1117 en door zijn uitspraak dat men hem verweet geen clericus te kunnen ontmoeten zonder hem voor ketter uit te maken, zie de *Epistula ad Cunonem* vóór het commentaar op het Johannesevangelie, uitg. H. HAACKE, *CCCM*, IX, Turnhout, 1969, blz. 2 (*P.L.*, 169, kol. 203-204). H. SILVESTRE, *Notules à propos d'une Histoire de la tolérance*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1963, LVIII, blz. 531-544, wees dan weer terecht op de tekenen van tolerantie bij Rupert. Dit alles is niet noodzakelijk tegenstrijdig, gezien de complexiteit van iedere persoonlijkheid.

⁷⁹) *In regulam...*, *P.L.*, 170, kol. 490B: “...ab exteris quoque civitatibus fratres eruditi... quod de me fama longe lateque disperserat...”.

⁸⁰) Dep. Aisne. Voor de discussie met Anselm van Laon, die echter bij Ruperts aankomst overleden was († 17 juli 1117).

⁸¹) Dep. Marne. Voor de discussie met Willem van Champeaux, bisschop van Châlons (1113-1121).

⁸²) *In regulam...*, *P.L.*, 170, kol. 482CD: “Ivi in Franciam...ad exteras tam longe civitates...”.

⁸³) *In regulam...*, *P.L.*, 170, kol. 490C.

dood was. Men had hem de *auctoritas* getoond van de grote doctor die hij had aangevallen en dan had hij dadelijk, hoewel verlegen, zijn woorden teruggetrokken, zo had Rupert althans horen zeggen⁸⁴). Als hij dat niet had gedaan, dan was hij dood geweest en dus, volgens het woord van de H. Schrift, Ruperts slachtoffer geworden. Rupert zou hem voor het gerecht hebben gedaagd en aan de Kerk hebben gevraagd hem te veroordelen⁸⁵). Deze aanklacht was trouwens reeds neergelegd⁸⁶).

Deze passage zou men in verband kunnen brengen met de aanklacht tegen Norbert te Fritzlar op 28 juli 1118, doch echte aanknopingspunten zijn er niet. Norbert werd daar aangeklaagd wegens het feit dat hij predikte zonder toelating, maar niet wegens de inhoud van zijn prediking. Uit de woorden van Rupert kan men eventueel opmaken dat één van de aanklachten, nl. die van beschuldiging van ketterij aan het adres van Rupert, door de aanklager tijdig werd ingetrokken. De enige parallel echter tussen de woorden van Rupert en wat bekend bleef over de aanklacht tegen Norbert te Fritzlar, is dat het in beide gevallen inderdaad om een proces ging dat in het aartsbisdom Keulen werd aanhangig gemaakt, waartoe Norbert behoorde. Ook Rupert kon enkel te Keulen een klacht neerleggen, aangezien hij het gezag van de simonistische Luikse bisschop Otbert (1091-1119) niet erkende.

De tegenstander van Rupert had dus aan zijn gevolg gezegd dat gezien de publikatie van zulke ketterijen, de wereld zou vergaan⁸⁷). Een dergelijke uitspraak nu kan best van Norbert stammen. Men weet immers, vooral uit een brief van Bernard van Clairvaux, dat Norbert wel eens meer stoutmoedige voorspellingen durfde uiten omtrent de komst van de Antichrist en de aanstaande kerkvervolging⁸⁸). Anderzijds stond Norbert met zulke opvattingen natuurlijk niet alleen en misschien mag men ze zelfs als een vaste thematiek van de *Wanderpredigt* beschouwen. Zij kaderen immers volledig in de boeteprediking die bij hen op de voorgrond trad.

Rupert noemt zijn tegenstander verder een jonge man (*iuvenis*). Dit kan passen op Norbert die in 1115 tussen 30 en 35 jaar oud was⁸⁹), terwijl

⁸⁴) P.L., 170, kol. 491D: "...ut audiui...".

⁸⁵) P.L., 170, kol. 491D-492A.

⁸⁶) P.L., 170, kol. 492A: "...sicut iam facere coeperam...".

⁸⁷) P.L., 170, kol. 492B: "...et quod idcirco periret mundus, quia talia scriberentur".

⁸⁸) Zie daarover brief 56, uitg. J. LECLERCQ en H. ROCHAIS, *S. Bernardi Opera*, dl. VII, Rome, 1974, blz. 148.

⁸⁹) Gerekend met een geboortjaar tussen 1080 en 1085.

Rupert zelf, die in 1075-1076 zou geboren zijn⁹⁰), op dat ogenblik 39 of 40 jaar zou geweest zijn, doch het verschil in leeftijd tussen beiden is wel erg klein om een dergelijke uitdrukking in Ruperts mond te verantwoorden. Weliswaar noemt Rupert zichzelf in 1117, bij gelegenheid van zijn reis naar Frankrijk nog een *juvenculus*⁹¹) ondanks zijn 41 of 42 jaar, maar in vergelijking met Anselm van Laon, die op 17 juli 1117 stierf⁹²), was hij inderdaad de jongere en onervaren uitdager. Toch bedoelt Rupert hier niet het bezitten van een min of meer grote ervaring, want hij spreekt ook verder over de leeftijd van zijn tegenstander⁹³). Men kan zich dus terecht afvragen of Rupert geen jongere tegenstander dan Norbert op het oog had, die als pas-afgestudeerde en pas-gewijde ambitieuze nieuwkomer de ervaren Rupert naar de kroon stak.

Een volgende omschrijving van zijn tegenstander leert ons dat deze onlangs uit het wereldlijke leven was bekeerd⁹⁴). Wanneer men *a priori* ervan uitgaat dat hier Norbert wordt bedoeld, kan men natuurlijk vertalen in de pejoratieve zin als een “werelds” leven⁹⁵) waaruit hij zou zijn bekeerd, maar de uitdrukking op zichzelf duidt ongetwijfeld eerder iemand aan die onlangs uit de lekestand tot het kloosterleven is gekomen en daarom inzake vorming nog niet ver staat en dus geen recht van spreken heeft. Vanuit Ruperts situatie, die zelf een oblaat was van jongsaf⁹⁶), waren zulke mensen

⁹⁰) Aldus H. SILVESTRE, *Premières touches pour un portrait de Rupert de Liège, ou de Deutz*, in *Mélanges Jacques Stiennon*, Luik, 1982, blz. 579 (1076); J.H. VAN ENGEL, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. XVII (ca.1075); M.L. ARDUINI, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der “Status christianitatis” seiner Zeit. Symbolisch-prophetische Bedeutung der Geschichte*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 23 *et passim*, geeft als geboortedatum 1076. Evenzo in EADEM, *Rupert von Deutz (1076-1129) und der “Status christianitatis” seiner Zeit*, Keulen, Wenen, 1987, blz. 39-50.

⁹¹) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 482D. Zie ook *ibidem*, kol. 496B.

⁹²) Het geboortjaar van Anselm is onbekend, maar wordt vaak omstreeks 1050 geplaatst.

⁹³) P.L., 170, kol. 492B: “...quod aetati et pristinae eius conversationi...”.

⁹⁴) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 492B: “...et de vita saeculari noviter conversus...”.

⁹⁵) Aldus G. VAN DEN ELSEN, *De H. Norbertus en Rupertus*, in *De Katholiek*, 1886, LXXXIX, blz. 227, en 1889, XCV, blz. 362. Hierbij dient men trouwens te noteren dat er voor een zogenaamd “werelds” leven van Norbert geen enkel concreet feit bestaat, doch enkel de algemene uitdrukkingen in de *Vitae Norberti*, die zodoende een scherp contrast willen scheppen tegenover Norberts plotse bekering naar het voorbeeld van Sint-Paulus.

⁹⁶) In dit verband is het wellicht interessant te wijzen op de inhoud van het woord “nutritus”, dat een volledig onderhoud, samen met een vakopleiding betekende, en ook voor de edelknapen werd gebruikt die bij een beroemd ridder hun opleiding in de wapenkunst genoten. Voor Rupert, zie de *Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 303: “Iste Robertus Leodii nutritus fuit in coenobio sancti Laurentii...” Het woord “iste” heeft in het middeleeuws Latijn geen enkele pejoratieve betekenis.

gevaarlijke nieuwkomers. Doch Norbert was wellicht eveneens een oblaat en had in ieder geval een aantal jaren vorming in het seculier kapittel te Xanten achter de rug.

Na zijn bekering had Ruperts tegenstander plots het priesterschap gevraagd en had zich de taak van openbaar predikant toegekend, waarbij hij naar het schijnt beweerde in pauselijke opdracht elf bisdommen te moeten bewerken met zijn prediking⁹⁷). Ook dit alles past vrij goed op Norbert, indien men het althans met de chronologie niet te nauw neemt. Norbert had inderdaad plots het priesterschap gevraagd. Alle twijfel aan de identificatie zou echter uitgesloten zijn indien Rupert hem had verweten de diaken- en priesterwijding op dezelfde dag te hebben ontvangen⁹⁸). Hiermee had hij trouwens zijn tegenstander zwaar kunnen treffen. Wist Rupert het niet of zag hij in daarmee tegelijk zijn beschermer, aartsbischop Frederik I van Keulen, een zware beschuldiging toe te voegen?⁹⁹)

De pauselijke toelating om te prediken past weerom zeer goed op Norbert, hoewel die pas in november 1118 te Saint-Gilles-du-Gard werd gegeven. Wat de elf bisdommen aangaat, dat is slechts een rondverteld gerucht en Rupert stelt het ook als zodanig voor. Hoogstwaarschijnlijk heeft Norbert van Gelasius II een onbeperkte toelating tot prediken gekregen, aangezien hij in feite zowat overal die taak heeft uitgeoefend.

Ten slotte herhaalt Rupert nogmaals zijn "*ab uno disce omnes*" en beweert dat alle tegenstanders die zijn geschriften grondig naspeurden om daarin argumenten tegen hem te ontdekken, handelden uit wraak voor de schande die hij hun had toegevoegd bij de discussie over Gods wil. Hiermee bedoelt hij duidelijk zijn strijd met de school van Laon en dit past dan weer helemaal niet meer op Norbert.

Op 16 mei 1126 werd abt Kuno I van Siegburg verkozen tot bisschop van Regensburg. Rupert gaf hem als geschenk zijn *De divinis officiis*

⁹⁷) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 492B: "...repente expetito sacerdotio publicum arripuit praedicationis officium, asserendo, ut ferebatur, quod cum auctoritate apostolica undecim suscepisset praedicationis remedio curandos episcopatus".

⁹⁸) Volgens J.H. VAN ENGEN, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. 337, had Rupert aan Norbert zijn oncanonische toetreding tot het priesterschap verweten, doch dat is een interpretatie die Ruperts tekst o. i. niet toelaat.

⁹⁹) Rupert geeft Frederik I steeds veel lof en noemt hem een engel en een adoptievader in *Supers Mattheum*, uitg. R. HAACKE, in *Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis*, nr. 29, blz. 229, r. 11-14. Pas aan het einde van zijn leven schijnen de betrekkingen met Frederik I te zijn veranderd, aldus H. GRUNDMANN, *Der Brand von Deutz 1128 in der Darstellung Abt Ruperts von Deutz: Interpretation und Textausgabe*, in *Deutsches Archiv*, 1966, XXII, blz. 385-471.

mee, dat hij in 1111-1112 had geschreven, maar waaraan hij nu, in 1126, een opdrachtbrief aan Kuno als proloog toevoegde. Daarin komt hij nogmaals terug op zijn tegenstanders, die zoals Kuno weet en gehoord en gezien heeft, zijn boeken lezen om hem te belagen. Op hen is de uitspraak van Christus toepasselijk: "Indien uw oog slecht is dan zal heel uw lichaam in het duister zijn"¹⁰⁰). Deze tekst haalt Rupert vaak aan in verband met zijn tegenstanders en vooral met de ontlener van zijn *De divinis officiis* die tot zijn vergissing kwam omdat hij het boekje bevooroordeeld had ter hand genomen¹⁰¹). Rupert zou hier, bij het begin van zijn betoog, degene die Kuno goed kent, kunnen van antwoord dienen zoals hij verdiende, want omdat hij niet met een eenvoudig oog heeft gelezen, wandelde hij in de duisternis en zo kwam hij ten val en toonde zich niet alleen afgunstig, maar ook onervaren¹⁰²). "De vermaledijdingen die hij tegen mij opwekte, zou ik hem terecht schriftelijk kunnen teruggeven", zo zegt Rupert, "maar God zegt dat aan Hem de wraak toekomt"¹⁰³).

Hoewel de omschrijving hier nog vager is dan in zijn *In regulam*, mag men wellicht toch aannemen dat Rupert dezelfde tegenstander bedoelde. In beide gevallen wordt hij immers aangeduid als een goede bekende van Kuno. In beide gevallen ook wordt hem naijver en onkunde verweten¹⁰⁴). Vandaar dat de geleerden eensgezind ook hier Norbert als de bedoelde tegenstander hebben aangewezen en dat niet als hypothese, maar als een zekerheid¹⁰⁵). Toch spreekt Rupert vooreerst over een groep vijanden, waarschijnlijk Luikenaars, die zijn werk met slechte bedoelingen lazen. Pas daarna gaat hij over tot één persoon, die hij zou kunnen van antwoord dienen wegens dezelfde fout, hier nauwkeuriger als afgunst en onbekwaam-

¹⁰⁰) *Matt.*, 6, 23.

¹⁰¹) Alle goedmenenden daarentegen, en speciaal Kuno, hebben een "simplex oculus", zie *De divinis officiis*, uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, 7, Turnhout, 1967, blz. 4, r. 117 en blz. 44, r. 438-440. Evenzo spreekt Rupert over zichzelf in *Super Mattheum*, uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, 29, Turnhout, 1979, blz. 381, r. 719, en over Kuno, blz. 366, r. 144.

¹⁰²) Uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, nr. 29, blz. 3: "...ut semetipsum non solum invidum, verum etiam demonstraret satis imperitum". De "invidia" speelt een grote rol in Ruperts werk, zie *De S. Trinitate*, uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, nr. 21, Turnhout, 1971, blz. 120, r. 53 (over Judas) en blz. 121, r. 75 (over zijn vijanden te Luik). Daarover o. m. ook M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 19.

¹⁰³) Uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, 29, blz. 3-4, *Deut.*, 32, 35, enz.

¹⁰⁴) *In regulam...*, P.L., 170, kol. 490D: "Quid magis in hoc asperneris, in scitiam ne an invidentiam?"; *Prologus Super Mattheum*, uitg. R. HAACKE, in *CCCM*, nr. 29, blz. 3, zie noot 102.

¹⁰⁵) Evenzo in de uitgave van R. HAACKE, blz. 3, met verwijzing naar J. SEMMLER, *Die Klosterreform von Siegburg*, Bonn, 1959, blz. 47.

heid omschreven. Men kan zich dus afvragen of hier niet de leider of woordvoerder van de Luikse groep vijanden wordt bedoeld. In beide teksten handelt de context immers over Ruperts discussie met de school van Laon en haar volgelingen te Luik, maar we bezitten geen enkele aanduiding dat Norbert tot die groep behoorde.

Samenvattend moet men stellen dat de beschrijving van Ruperts tegenstander op vele punten zeer goed op Norbert past, doch tegelijk blijven een aantal vraagtekens overeind, die grond bieden voor een ernstige methodische twijfel. Waarom geen woord over Norberts onregelmatige toegang tot de hogere wijdingen; waarom geen zinspeling op zijn dagvaarding naar Fritzlar¹⁰⁶)? Dat waren toch gedroomde argumenten tegen zijn vijand indien het Norbert was. Waarom geen woord of zinspeling over Norberts stichting indien het *In regulam S. Benedicti* vier of vijf jaar na de stichting van Prémontré werd geschreven¹⁰⁷)? En indien dat werk toch na Norberts verheffing tot aartsbisschop werd opgesteld, dan had Rupert ook hierin, zoals andere tijdgenoten¹⁰⁸), allicht een aanleiding tot kritiek kunnen vinden.

Ook psychologisch lijkt het verhaalde incident niet zo goed bij Norberts karakter te passen. Rupert verwijt zijn tegenstander de discussie met hem gevlucht te hebben, doch achteraf hem heimelijk te hebben aangevallen. Dat past slecht bij Norbert, die vlak na zijn bekering openlijk zijn overste en confraters terecht wees in de kerk en in de kapittelzaal te Xanten en aldus het conflict eerder zocht dan vluchtte. Hetzelfde gebeurde

¹⁰⁶) Verschillende auteurs hebben gemeend dat Rupert daarop zinspeelde, maar dat staat nergens in zijn tekst. Te Fritzlar werd Norbert, voor zover wij weten, enkel aangeklaagd omdat hij predikte zonder toelating, een beschuldiging die overigens niet werd afgestreden, doch niet wegens zijn promotie tot het priesterschap zonder *interstitia*, zoals H.J. VAN ENGEL, *Rupert of Deutz*, blz. 337, meende. Op dezelfde blz. leest men dat Norbert te Siegburg leefde als monnik, terwijl hij er misschien alleen te gast was. Dat het incident tussen Rupert en Norbert moet gedateerd worden aan het einde van het jaar 1124, lijkt eveneens onvoldoende bewezen. Gedurende dat jaar bleef ons in ieder geval geen reis van Norbert naar het Rijnland bekend, doch enkel naar Noyon en Antwerpen.

¹⁰⁷) J.H. VAN ENGEL, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. 313 (1125); blz. 336 (early in 1125).

¹⁰⁸) Bijvoorbeeld, inzake de regelkeuze, bisschop Walter van Maguelonne en abt Pontius van Saint-Ruf in hun brieven aan Seher, abt van Chaumouzey. Daarover Ch. DE REINE, *Saint-Ruf et ses coutumes aux XIe et XIIe siècles*, in *Revue bénédictine*, 1949, LIX, blz. 161-182. Een afkeuring van Norberts verheffing tot aartsbisschop vindt men vooral in de *Dialogus duorum monachorum*..., zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 12-14. Nu te zien in de betere uitgave van R.B.C. HUYGENS, *Le moine Idung et ses deux ouvrages "Argumentum super quatuor questionibus" et Dialogus duorum monachorum*, Spoleto, 1980 (*Bibliotheca degli "Studi Medievali"*, 11).

te Maagdenburg in juni 1129, waar het conflict over de ontwijding van de domkerk wellicht in alle stilte had kunnen geregeld worden indien Norbert niet gekozen had voor een frontale strijd. Zelfs het verlegen terugtrekken van zijn woorden toen men hem er op wees dat het citaat van Gregorius de Grote kwam, lijkt psychologisch niet zo goed bij Norbert te passen.

Weliswaar dienen hier nog twee teksten vermeld te worden die met het bovengenoemde conflict in verband kunnen worden gebracht. Vooreerst spreekt Rupert elders en nogmaals naamloos over iemand die aan de regel van Augustinus een grotere strengheid had toegevoegd. Deze tekst kan op Norbert toepasselijk zijn aangezien die ook in andere bronnen wordt aangeduid als degene die de Augustinusregel had verstrengd¹⁰⁹).

De tweede tekst is de sarcastische opmerking van Anselm van Havelberg aan het adres van Rupert van Deutz, dat een vette buik geen zacht geluid voortbrengt¹¹⁰). Deze uitlating wordt meestal gezien als een wraakneming vanwege Anselm tegen Rupert die zijn leermeester Norbert had aangevallen¹¹¹). Deze interpretatie is evenwel niet noodzakelijk. Anselm

¹⁰⁹) *In regulam s. Benedicti*, P.L., 170, kol. 532D: "Tu autem regulae beati Augustini adauxisti quidem distractionem...". Deze tekst werd door Ch. DEREINE, *Vie commune, règle de Saint Augustin et chanoines réguliers au XIe siècle*, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1946, XLI, blz. 397, noot 1, beschouwd als gericht tot een premonstratenzer. Hij zal worden behandeld in het artikel over de eerste professie te Prémontré, Kerstmis 1121, dat in dit tijdschrift zal verschijnen. In Ch. DEREINE, *Les chanoines réguliers du diocèse de Liège avant saint Norbert*, Brussel, 1952, blz. 98, wordt de anonieme tegenstander van Rupert in het vierde boek van het *In regulam sancti Benedicti* geïdentificeerd als abt Richard van Springersbach, die de superioriteit van de Augustijnse discipline boven de regel van Benedictus zou hebben verdedigd.

¹¹⁰) Aldus in zijn brief aan abt Ekbert van Huysburg, P.L., 188, kol. 1120B: "Postremo vero nescio cujusdam Roberti doctrinam adnectis, cuius auctoritas, quia in Ecclesia ignoratur, ea facilitate contemnitur, qua probatur: fortasse tamen apud vos magnus habetur, non ob id, quod aliqua magna scripserit, sed ob hoc, quod monachorum abbas extitit; ego sane quaedam scripta illius, fateor, curiosa novitate legi, ipsum etiam novi et vidi, sed pulchre dictum Graecos proverbium in illo verum reperi: Pinguis venter non gignit tenuem sensum". Dit citaat haalde Anselm waarschijnlijk uit HIERONYMUS, *Epistolae*, 52, cap. 11, uitg. Is. HILBERG, dl. I, Wenen, Leipzig, 1910, blz. 435: "Pulchre dictum apud Graecos, sed nescio utrum apud nos resonet: pinguis venter non gignit tenuem sensum". Over deze spreuk o. m. ook A. OTTO, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig, 1890, blz. 363-364. Dat Rupert inderdaad een dik mannetje was bekent hijzelf in zijn *In regulam s. Benedicti*, P.L., 170, kol. 579C: "Nam quia sum homuncio ventris pigri et cuilibet Epicuro pene consimilis...". Zie over deze tekst H. SILVESTRE, *La tradition manuscrite des oeuvres de Rupert de Deutz*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 339, noot 16, die de brief van Anselm ca. 1138 dateert.

¹¹¹) Zie daarover o. m. W. BERGES, *Anselm von Havelberg in der Geistesgeschichte des 12. Jahrhunderts*, in *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, 1956, V, blz. 54-55, en H. SILVESTRE, *La tradition manuscrite des oeuvres de Rupert de Deutz. À propos d'une étude récente de Rhaban Haacke*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 339, noot 16. Hier wordt echter de uitspraak van Anselm niet als een wraakneming geïnterpreteerd.

van Havelberg was een zeer scherpzinnige en kritische geest die meermaals genoeg schiep in scherp sarcasme, o. m. ook tegenover Bernard van Clairvaux betreffende de wonderbare genezingen veroorzaakt door een groot geloof¹¹²). Zijn spot aan het adres van Rupert hoeft dus niet noodzakelijk een weerwraak te zijn om Norbert te verdedigen¹¹³).

Deze twee teksten lijken dus onvoldoende bewijskracht te leveren om Norbert als mikpunt van Ruperts aanvallen te identificeren.

Ten slotte nog dit: indien Norbert Ruperts tegenstander was, zou men kunnen veronderstellen dat hij in het benedictijns milieu geen al te beste faam had achtergelaten. Welnu, daarvan merkt men niets in de Siegburgse bronnen. In 1144 wordt hij in een oorkonde van aartsbisschop Arnold I van Keulen (1138-1151) voorgesteld als één van de voornaamste schenkers en tevens propagandist van de Siegburgse *cella* te Fürstenberg. In een valse oorkonde die de datum 1119 draagt, doch in feite na de oorkonde van 1144 werd opgesteld, wordt hij zelfs "*ad omne opus bonum paratus*" genoemd, een uitdrukking die oorspronkelijk op abt Kuno I van Siegburg werd toegepast¹¹⁴). Kortom, de verhoudingen met Siegburg schijnen op- perbest te zijn gebleven¹¹⁵), wat moeilijk verstaanbaar is indien Norbert

¹¹²) Daarover de *S. Bernardi miracula in itinere Germanico patrata*, MGH., SS., 26, blz. 127, en o. m. W. BERGES, *Anselm von Havelberg in der Geistesgeschichte des 12. Jahrhunderts*, in *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, 1956, V, blz. 49.

¹¹³) Een meningsverschil tussen Anselm en Rupert kan eventueel hebben bestaan in hun verschillende houding tegenover de scholastiek en in hun stellingname betreffende de twistvragen tussen kanunniken en monniken, alsook in het feit dat Rupert zich keerde tegen de Augustijnse geest. Zie daarover o. m. H. SILVESTRE, *Notes sur la controverse de Rupert de Saint-Laurent avec Anselme de Laon en Guillaume de Champeaux*, in *Saint-Laurent de Liège. Église, abbaye et hôpital militaire*, uitg. R. LEJEUNE, Luik, [1968], blz. 67, en St. WEINFURTER, *Salzburger Bistumsreform...*, Keulen, 1975, blz. 183.

¹¹⁴) Zie daarover het artikel: *Norbert doet afstand van zijn goederen. De stichting van Fürstenberg, aug.-sept. 1118*, in *Anal. Praem.*, 1995, LXXI, nr. 1-2, blz. 5-24.

¹¹⁵) Volgens O. OPPERMAN, *Die älteren Urkunden aus Siegburg, Saalfeld und Rolandswerth*, in *Jahrbuch des Kölnischen Geschichtsvereins*, 1935, XVII, blz. 170, zou men zelfs te Siegburg de naam Norbert hebben gegeven aan de schrijver van een oorkonde ten tijde van abt Nicolaas van Siegburg (ca. 1150-1156) en dit ter nagedachtenis aan Norbert van Gennep. E. WISPLINGHOFF, *Untersuchungen zu den älteren Urkunden des Klosters Siegburg*, in *Archiv für Diplomatik*, 1963/64, IX/X, blz. 101, noemt deze hypothese "abwegig". In feite bewijst deze naamgeving wellicht enkel dat de naam Norbert in het Rijnland niet zo uitzonderlijk voorkwam. In zijn lijst van Siegburgse monniken vermeldt E. WISPLINGHOFF, *Die Benediktinerabtei Siegburg*, in *Das Erzbistum Köln, Germania Sacra*, dl. 2, Berlijn, New York, 1975, blz. 206-215, namelijk drie Norberti, een eerste is de bekende abt van Iburg, auteur van de *Vita Bennonis*, gestorven op 4 dec. 1117, en verder nog één vóór 1165 (blz. 214) en één na 1165 (blz. 215). Bovendien wordt nog een lekebroeder Erenbert (blz. 206) en een priester Erembert vóór 1165 (blz. 214) vermeld. De -bert-namen waren dus vrij goed vertegenwoordigd.

het intellectuele boegbeeld van de benedictijnen voor ketter had uitgemeakt. Ook de benedictijn Guibert van Nogent loofde Norbert uitvoerig en dan nog wel juist om zijn inzicht in de H. Schrift¹¹⁶).

Men kan en moet zich afvragen of Ruperts robottekening van zijn tegenstander niet nog beter toepasbaar blijkt op een of andere leerling van de school van Laon, die uit de lekestand kortelings in het klooster getreden en dus onvoldoende gevormd, kort na zijn priesterwijding tot *Wanderprediger* was geworden en die meende zijn leermeesters te moeten verdedigen en daarom Rupert aanviel¹¹⁷).

Zal men hier de hypothese moeten stellen dat Rupert wel degelijk Norbert bedoelde en dat deze laatste te Laon of te Luik had gestudeerd? Is het mogelijk dat hij, samen met de benedictijn Drogo, in de kathedraalschool verbleef onder de bekende scholaster Alger van Luik (1101-1121)¹¹⁸? Chronologisch is het niet uitgesloten, maar de uitlatingen van Rupert vormen de enige bron om in die richting te denken.

Indien men van oordeel blijft dat de vage robotfoto van Rupert alleen op Norbert toepasselijk is, dan zou men uit Ruperts woorden enkele nieuwe gegevens omtrent Norbert kunnen putten, nl. dat hij actief betrokken was bij de theologische discussies tussen Rupert en de school van Laon; dat hij tussen 1115 en 1118 in het Rijnland reeds volop als *Wanderprediger* werkzaam was temidden van een groot gevolg dat gedeeltelijk uit ongeletterden bestond. Dat alles is niet onmogelijk, maar het wordt door geen enkele andere bron ondersteund.

Het bovenstaand artikel sluit aldus enigszins aan bij de stelling van V.I.J. Flint, die een korte notitie wijdde aan de datum van Ruperts aankomst te Siegburg¹¹⁹). Deze auteur wees er op dat geen enkel stevig

¹¹⁶) Zie daarover het artikel: *Guibert van Nogent en Norbert van Gennep*, in *Anal. Praem.*, 1983, LIX, nr. 3-4, blz. 206-220.

¹¹⁷) In deze richting schijnt reeds het uitstekend artikel te wijzen van H. SILVESTRE, *Notes sur la controverse de Rupert de Saint-Laurent avec Anselme de Laon et Guillaume de Champeaux*, in *Saint-Laurent de Liège. Église, abbaye et hôpital militaire*, uitg. R. LEJEUNE, Luik, [1968], blz. 63.

¹¹⁸) E. LESNE, *Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, dl. 5, *Les écoles du VIIIe à la fin du XIIe siècle*, Rijsel, 1940, blz. 360.

¹¹⁹) V.I.J. FLINT, *The Date of the Arrival of Rupert of Deutz at Siegburg*, in *Revue bénédictine*, 1971, LXXXI, blz. 317-319. De belangrijkste zin uit deze notitie vindt men op blz. 318: "There is nothing in the passage in the *In Regulam S. Benedicti* to prove that the man was Norbert at all". In onze doctoraatsverhandeling: *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 44, noot 247, werd gesteld dat V.I.J. Flint o. i. ten onrechte twijfelde aan de identificatie van Ruperts tegenstander met Norbert. Na aandachtiger studie van de context bij Rupert en van de elementen in de beschrijving die niet

bewijs kan worden aangevoerd voor een vertrek van Rupert naar Siegburg in 1113, noch in 1116, doch slechts in de lente van 1119. Het enige positieve argument dat in haar kritische bijdrage wordt aangehaald, is dat Rupert moeilijk van Siegburg als een veilig toevluchtsoord kon spreken indien hij van daaruit tweemaal werd gedagvaard om zich te verdedigen. Dit argument lijkt niet zo doorslaggevend aangezien Rupert de rust binnen het klooster kan hebben bedoeld die contrasteerde met de conflicten daarbuiten¹²⁰). Indien echter definitief kan worden aangetoond dat Rupert pas in de lente van 1119 voor het eerst naar Siegburg is gekomen, zal men daaruit moeten besluiten dat Rupert en Norbert elkaar waarschijnlijk nooit hebben ontmoet.

Toch hebben sommige auteurs gemeend op vele conflicten tussen Rupert en Norbert te kunnen wijzen¹²¹). Zij waren immers van oordeel dat ook het werk van Rupert: *Altercatio monachi et clerici quod liceat monacho praedicare*¹²²), door Rupert te boek gesteld tussen 1119 en 1122¹²³), een dispuut weergaf tussen Norbert en Rupert. Een van de vijftien handschriften, afkomstig uit Weißenau, geschreven in de 12de eeuw en nu bewaard te München, draagt de titel: *Conflictus Ruodperti Coloniensis abbatis...cum Noperto clerico, si liceat monacho praedicare an non*¹²⁴).

op Norbert passen, moet dit oordeel worden gewijzigd en moet worden toegegeven dat een methodische twijfel zeker verantwoord is, hoewel een stevige hypothese dat Norbert niet Ruperts tegenstander was, pas zal geleverd zijn wanneer de Rupert-specialisten een andere persoon zullen hebben aangeduid op wie Ruperts beschrijving beter of even goed past.

¹²⁰) Deze gedachte vindt men o. m. zeer vaak bij Bernard van Clairvaux ("Pax est in cella, foris autem plurima bella") in de *arengae* van Sint-Maarten te Laon en van Bartholomeus van Laon en in het hele kloosterliteratuur.

¹²¹) Zie o. m. G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. 1, Tongerlo, 1928, blz. 56: "Ce ne fut pas du reste le seul dissentiment qui s'éleva entre Rupert et son illustre compatriote"; É. DE MOREAU, *Histoire de l'Église en Belgique*, dl. 2, Brussel, 1945, blz. 265: "Entre saint Norbert et Rupert de Deutz les frictions furent nombreuses".

¹²²) Het hs. van Bonne-Espérance met als titel *Disceptatio inter clericum et monachum*, vindt men beschreven in P. FAIDER en FAIDER-FEYTMANS, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque publique de la ville de Mons*, Gent, Parijs, 1931, blz. 89, nr. 286.

¹²³) Volgens M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 29 (di epoca incerta); J.H. VAN ENGEN, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. 311 en 312 (1119 to about 1122); A. ALDERS, *Norbert von Xanten als rheinischer Adliger und Kanoniker an St. Viktor*, in *Festschrift...Xanten*, Keulen, 1984, blz. 48, plaatst de *Altercatio* in 1116 en meent dat Norbert Ruperts gesprekspartner was.

¹²⁴) Aldus J.H. VAN ENGEN, *Rupert of Deutz*, Berkeley, Los Angeles, Londen, 1983, blz. 311, die het hs. uit Ottebeuron laat stammen in plaats van uit Weißenau. Het hs. draagt nu het nr. Clm 27.129. Zie over dit hs. ook reeds G. VAN DEN ELSEN, *De h. Norbertus en Rupertus*, in *De Katholiek*, 1888, XCIII, blz. 148; M. MAGRASSI, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Rome, 1959, blz. 90. Voor het eerst verwees C.L. HUGO, *Ordinis Praemonstratensis Annales*, dl. 2, Nancy, 1736, kol. 299, naar een hs. van

Twee andere hss. echter noemen in hun titel een diaken Willem of een *clericus* Timundus als Ruperts gesprekspartner in dit dispuut¹²⁵).

Over dit dispuut nu bezitten we het getuigenis van Filips van Harveng, die zoals G. van de Elsen reeds opmerkte, een ganse bladzijde daarvan overschreef¹²⁶). Filips noemt geen namen, maar zegt wel dat het dispuut plaats vond tussen een monnik, die hij alleen van naam kende, en een *clericus*, die hij en van gelaat en van naam goed had gekend¹²⁷). Beide opposanten waren uit dezelfde stad¹²⁸) en G. van den Elsen meende dat daarmee ongetwijfeld Keulen werd bedoeld. Nu kan Rupert eventueel wel een *Coloniensis* genoemd worden, o. m. wegens zijn bijna tienjarig abbatiaat te Deutz, doch op Norbert past die bepaling veel minder goed. Ook hier zal men zich moeten afvragen of beiden niet veeleer van Luik afkomstig waren. Bovendien was de *clericus* minder goed vertrouwd met Hiëronymus¹²⁹), doch veel meer dan de monnik beslagen in

Weissenau: "Conflictus Roberti Coloniensis Abbatis cum Norberto. Inique agit resistens in faciem meam etc. in memb. in quarto"; G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. 1, Tongerlo, 1928, blz. 56, geeft twee titels, met verwijzing naar C.L. Hugo. H. HAACKE, *Die Ueberlieferung der Schriften Ruperts von Deutz*, in *Deutsches Archiv*, 1960, XVI, blz. 397-436, zie blz. 420: (Weissenau bei Ravensburg OPraem: Alt [=Altercatio] (Prag Lobkowitz Slg. 494); daarover H. SILVESTRE, in *Revue d'histoire ecclésiastique*, 1961, LVI, blz. 524: (een enkel hs. uit Weissenau bij Ravensburg, Wurtemberg, bisdom Konstanz, te lezen Ruperti, niet Roberti); IDEM, *La tradition manuscrite des oeuvres de Rupert de Deutz. À propos d'une étude récente de Rhaban Haacke*, in *Scriptorium*, 1962, XVI, blz. 342: [(P. 420 (Weissenau): P. LEHMANN, *Erforschung des Mittelalters*, t. IV, 1961, p. 61 parle à ce propos du ms. Prague Lobkowitz Slg. 496 et non 494. Quid?) U. BERLIERE, *Rupert de Deutz et saint Norbert*, in *Revue bénédictine*, 1890, VII, blz. 456, had reeds opgemerkt dat de titel van deze hss. niet de oorspronkelijke kan zijn, aangezien Rupert nog geen abt was bij het opstellen van de *Altercatio*. F. PETIT, *Norbert et l'origine des Prémontrés*, Parijs, 1981, blz. 21, noot 6, maakt de verwarring compleet door te stellen dat de twee hss. met deze titel afkomstig waren uit "Schäftlarn [sic, i. p. v. Schäftlarn] en Bavière" en dat "U. Berlière conteste cette identification, peut-être légendaire, mais très ancienne". A. ALDERS, in *Festbuch...Xanten*, Keulen, 1984, blz. 48, brengt over de hss. niets nieuws, maar stelt wel dat de *Altercatio* van 1116 tussen Norbert en Rupert plaats vond.

¹²⁵) Aldus J.H. VAN ENGEL, *Rupert...*, blz. 312. Volgens hem blijft de identificatie met Norbert daarom "tentative".

¹²⁶) G. VAN DEN ELSSEN, *De H. Norbertus en Rupertus*, in *De Katholiek*, 1889, XCV, blz. 355.

¹²⁷) *De continentia clericorum*, P.L., 203, kol. 807ABCD.

¹²⁸) P.L., 203, kol. 807B: "Cum ille monachus, quem nequaquam facie, sed nomine tantum novi, disputaret cum quodam suae civitatis clerico, quem et facie et nomine bene novi..."

¹²⁹) P.L., 203, kol. 807B: "Ille autem clericus epistolas Hieronymi, vel non legerat, vel non commendabat memoriae; et quia tanti viri auctoritatibus nequaquam resistere praesumebat, auditis testimoniis tandem assensum tribuebat".

de geschriften van Porphyrius en Aristoteles¹³⁰) en zo ervaren in de H. Schrift dat hij volgens de magisters van Laon de zege behaalde in een dispuut met dezelfde monnik over een tekst van de H. Schrift¹³¹). De beschrijving van de *clericus* door Filips van Harveng past dus zeer slecht op Norbert die noch van Keulen, noch van Luik herkomstig was en over wie geen enkele bron meldt dat hij ooit heidense filosofen zou hebben gelezen. Dezelfde beschrijving past echter opnieuw zeer goed op een of andere ambitieuze Luikse student die te Laon had gestudeerd en die gesterkt door zijn vorming in de moderne dialectiek, en zodoende geoefend in het “*proponere et respondere*”, de “ouderwetse” Rupert naar de kroon stak¹³²). Volgens Filips had de monnik daarna de discussie zelf op een tendentieuze wijze op schrift gesteld, zodat hijzelf als overwinnaar uit de bus kwam. Dat Filips hierbij aan de kant van de *clericus* staat, hoeft geen betoog. De reden daarvan is echter niet dat Norbert de *clericus* zou geweest zijn, maar omdat Filips de stelling van de monnik wenst te weerleggen.

Besluit:

Na Norberts bekering wenste hij de verschillende religieuze levenswijzen te bestuderen. Vooreerst keerde hij zich tot de benedictijnenabdij van Siegburg, waar hij met abt Kuno I contact had. Siegburg, als beroemd religieus centrum, vervulde voor hem wellicht de rol van een retraitshuis. De invloed die Siegburg op Norbert uitoefende, was niet zozeer van organisatorische, dan wel van religieus-doctrinele en politieke aard. Vermoedelijk heeft Norbert te Siegburg tussen 1115 en 1118 behalve Kuno ook de bekende exegeet Rupert van Deutz ontmoet. Deze laatste vermeldt echter nergens Norberts naam, doch geeft een vrij vage beschrijving van zijn tegenstander, die echter niet volledig op Norbert toepasbaar is. De Rupert-specialisten, die tot op heden eensgezind aanvaardden dat Rupert met zijn omschrijving Norbert bedoelde, zullen dit probleem opnieuw moeten onder ogen nemen.

¹³⁰) P.L., 203, kol. 807C: “Quod si quid inter eos de lectione Porphyrii vel Aristotelis ageretur, non dubito quin clericus monacho nequaquam inferior, imo longe superior haberetur, quippe qui et saecularibus litteris erat admodum eruditus, et ad proponendum vel respondendum irreprehensibiliter expeditus”.

¹³¹) P.L., 203, kol. 807C: “Divinarum quoque scientia litterarum non caruit, imo se tam studiosae in illis exercuit, ut cum de eis aliquando cum eodem monacho graviter disceptaret, consulta Laudunensium magistrorum auctoritas, sanioem ejus sententiam judicaret”.

¹³²) Reeds U. BERLIERE, *Rupert de Deutz et saint Norbert*, in *Revue bénédictine*, 1890, VII, blz. 455, aanvaardde niet dat de *clericus* uit de *Altercatio* Norbert was, maar wel een Luikse geestelijke.

Summarium:

Post conversionem suam Norbertus mores diversorum regularium inquirere volebat et imprimis vitam religiosam in abbazia Sigebergense O. S. B., ubi abbatem Cunonem visitavit. Abbazia Sigebergensis Norberto tamquam domus meditationis profuit. In hac domo inter annos 1115 et 1118 probabiliter quoque cum auctore illustri Ruperto Tuitiense collocutus est. Hic numquam in scriptis suis Norbertum nomine nominavit, sed descriptionem alicuius aemuli dedit in quam auctores moderni semper Norbertum videbant. Non omnes partes huius descriptionis tamen de Norberto dici possunt, ita ut peritos operum Ruperti, qui hucusque unanimiter Norbertum tamquam inimicum Ruperti designabant, invitare volumus ut iterum hanc quaestionem pertractarent.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.